

Джуманазаров А.А.

ЗАҢСЫЗ ЖОЛМЕН АЛЫНҒАН АҚША ҚАРАЖАТЫН НЕМЕСЕ ӨЗГЕ МҮЛІКТІ ЗАҢДАСТЫРУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ ТАРИХЫ

В данной статье рассматривается история становления и развития легализации денежных средств и других имуществ, приобретенных незаконным путем и системы законодательства борьбы с ними.

In this article is considered the history formation and development of legalizations of money resources and others property acquired not by the law of system of the legislation of struggle with them.

Заңсыз жолмен алынған табыстардың заңдастырылуымен күресуге бағытталған заң актілерінің пайда болу тарихы, қылмыстық жолмен алынған ақша қаражаттарының заңды экономикаға қауіптілігін түсінуімен байланысты. Осы қаражаттар, ірі трансұлттық корпорациялардың табыстары деңгейіне жеткен кезде әлемдік қаржылық-экономикалық жүйенің тұрақтылығына ықпалын тигізуге қабілетті және тек қана қылмыстық қауіп-қатер шегінде нәтижелі түрде қарсы шығуға мүмкіндігі бар, тәуекелдің маңызды факторына айналады [1.112].

Алғашқы рет, заңдастыру (ақшаны, мүлікті және т.б.) термині ХХ-шы ғасырдың 20-шы жылдарының соңында АҚШ-тың Чикаго қаласында, осы түсінікті алкогольді ішімдіктердің заңсыз айналымы нәтижесінде алынған ақша қаражаттарын заңды айналымға енгізуімен байланысқан әрекеттерді белгілеу мақсатында пайдалана бастаған [2. 311-315].

1920-шы жылы АҚШ-тың Конституциясына 18-ші түзету ретінде Конгресспен қабылданған, «құрғақ заң» (сухой закон) деп аталатын заң күшіне енген. Оның ішінде әрбір спирттік ішімдіктерді өндіруге, сатуға, тасымалдауға, сонымен бірге АҚШ-тың шекарасына кіргізуге және шығаруға қатан тыйым салынған болатын. Ал тәжірбиеде, осы заңды іске асыру, орта класстағы ел тұрғындары тарапынан батыл қарсылыққа тап болды, өйткені оның өкілдері, басым түрде әртүрлі тәсілдер арқылы алкогольді ішімдіктер айналымына қатысы болған. Сол себепті аталған заң, алкогольді бизнеске моральдік және мүліктік тұрғыда маңызды көлемдегі зиян келтірілген болған.

Осының нәтижесінде, алкогольді ішімдіктердің жасырын өндірісі және оларды контрабандалық жолмен алып келу пайда болып, үлкен көлемдегі айналымы қалыптасқан. Алкогольді ішімдіктерді «қара базарда» өте үлкен көлемде үлкен бағаға сату басталды, табыстары алкогольді ішімдіктерді заңсыз сату және контрабандасымен байланысты ұйымдасқан қылмыстық топтар мен басқа да қылмыстық ұйымдардың пайда болуы орын алған [3. 24].

Осы жағдай, алкогольдің заңсыз айналымынан үлкен табыс алып отырған қылмыскерлердің қалыптасып тез арада өсуіне оң ықпалын тигізді. Сол себепті осындай жағдайларда алынған табыстарды заңдастыру, жинақталған капиталдарды кейінгі ұдайы өндіріс үшін пайдалану және заңды айналымға енгізу жөніндегі мәселе туындады.

Барлық елдер арасында, қылмыстық жолмен алынған табыстардың заңдастырылуына қарсы күрес американдық тәжірибеге ұқсас, өйткені дәл осы мемлекетте алғаш рет 1970-ші жылдардан бастап заңсыз жолмен табылған ақшаны заңдастырумен белсенді түрде күрес басталған болатын. Дәл осы уақытта, заңсыз жолмен табылған ақшаны заңдастырумен күресу бағытындағы, кәзіргі кездегі мемлекет саясатын құрудың негізін қалаған үш заң қабылданды: «Ұйымдасқан қылмыспен күресу туралы», «Есірткі таралуына бақылауды күшейту туралы» және «Банктік құпия туралы» [4.7].

АҚШ-тың соңғы заң шығарушылық ынтасының бірі, 1995-ші жылы «Ақшаны заңдастыруға және жалған ақша шығаруды тоқтатуға бағытталған шаралар туралы» заң актісінің қабылдануы болған.

Жоғарыда келтірілген заң шығарушылық актілерінен басқа, АҚШ-тың Үкіметі, ақшаны заңдастыру үрдісін қадағалап, заңсыз жолмен табылған ақша қаражаттарын заңдастырумен күресетін арнайы агенттік (қаржы барлау агенттігін) құрады.

Қоғамға қарсы құбылыс ретінде, қылмыстық жолмен алынған табыстарды заңдастыру өзінен-өзі кездейсоқ пайда болған жоқ, ол белгілі себептердің жиынтығынан пайда болған.

Қоғамдағы қылмыстық жолмен табылған ақша қаражаттарын немесе басқа мүлікті заңдастырудың пайда болуына және таралуына жағдай жасайтын екі негізгі жағдайға назар аудару қажет. Жеке сектордың интенсивті даму жағдайында ақшаны заңдастыру бойынша операцияларды іске асыру барысында тек мемлекет тарапынан қатаң бақылау болмағанда ғана, «жасырын мүмкіндіктер» пайда болады. Заңсыз табыстарды заңдастыруға жағдай жасайтын факторлар арасында, Біріккен Ұлттар Ұйымының мамандары, бірінші қатарға, әлеуметтік-экономикалық жағдайларды қоюы тегіннен тегін емес. Дәл осылар, қылмыстық әрекеттердің заңды әрекеттермен тығыз байланысуына мүмкіндік береді, сонымен бірге, тәжірибеде заңға сай әрекеттер мен заңсыз әрекеттер арасындағы шекаралар жойылады. Осындай жағдайдың туындауы, ең алдымен қоғамның экономикалық қызметіндегі жеке сектордың дамуына мемлекеттік бақылаудың заңды тетіктері мақсатқа сәйкес болмауымен себептеледі.

Қылмыстық табыстарды заңдастыру мәселесі, соңғы он жылда халықаралық мәселеге айналып отыр. Әлемдегі қылмыстық немесе басқа заңсыз әрекеттер нәтижесінде алынған табыстарды заңдастыру экономикалық қауіпсіздіктің ғаламдық қауіп-қатеріне айналды, сондықтан да кез келген мемлекеттің осы аса қауіпті әрекетпен ұлттық және халықаралық деңгейде күресу шараларын қабылдауы талап етілді.

Өркениетті елдердің барлығында қылмыстық жолмен алынған табыстарды заңдастыруға қарсы әрекет жасау нәтижелерін жақсарту бойынша кешенді іс шаралар үнемі жүргізіп келеді.

Мысалы, АҚШ-та кәзіргі уақытта заңсыз жолмен табылған ақшаны заңдастыруға қарсы әрекет етуі мүмкін бола алатын тәсілі ретінде «жасанды интеллект» тәсілін пайдалану мәселесі белсенді түрде талқыланады. Американдық қаржылық институттармен күнсайын іске асырылатын 700 000-дан астам электронды ақша аударымдарын бақылауға және бекітуге мүмкіндік беретін супербағдарламаны шығару жоспарлып отыр.

Заңсыз жолмен табылған ақшаны заңдастырумен күреске бағытталған заң құжаттарын құрастыру ең алдымен, осы мәселенің маңыздылығын бірінші түсінген мемлекеттерде (мысалы АҚШ-та, Ұлы Британияда), ал содан кейін, халықаралық-құқықтық деңгейде де іске асырылып отыр. Басқаша айтқанда, зерттелетін заңшығарушының дамуы «тарихи индукцияға» - жекеден жалпыға бағынатын. Ол біріншіден англосаксондық құқық жүйесіне сай казуистикалық болғызбауға талпынуымен, екіншіден – халықаралық-құқықтық тәжірибесі, өзінің анықтауы бойынша, бұрынғыға қарағанда әркілі толықтыру және аса ойланып жасалған болғанымен ерекшеленеді.

Халықаралық-құқықтық актілер мен арнайы әдебиеттерді зерттеу көрсеткеніндей қылмыстық жолмен алынған табыстарды заңдастыруға қарсы әрекет жасау бағытындағы алғашқы құжаттар 1988-ші жылымен белгіленеді. 1988-ші жылдың желтоқсан айында Базель қаласында, «Үлкен Жетінін» Орталық банктерінің басшылары, криминалды бизнестен алынған табыстарды заңдастыруына жататын принципалдық ережелер бойынша Декларация қабылдады. Осы құжаттың ішінде қоғамның банктерге сенімі, олардың қылмыскерлерімен байланыстары себебінен үзілу мүмкіндігі жөнінде жазылған және ақшаларды банктік жүйе арқылы заңдастырумен күресу барысын басшылыққа алу қажетті болатын кейбір принциптері көрсетілген [5. 18]:

-клиенттің жеке тұлғасын анықтауы;

-қаржылық операцияларға байланысты барлық заңдар мен нормативті актілерді бұлжытпай сақтау және ақшаны заңдастыру мақсаты болуы мүмкін және сезік тудыра алатын келісімдерге қатысудан бас тартуы;

-клиент жөнінде құпиялық мәліметтер санатынан тыс мәліметтер бойынша құқық қорғау органдарына көмек көрсету.

Басқа құжатқа, 1988-ші жылы 20-шы желтоқсан айында қабылданған «Есірткі заттардың және психотроптық дәрілердің заңсыз айналымына қарсы күресу туралы» Бірлескен Ұлттар Ұйымының конвенциясы жатады (Вена конвенциясы). ҚСРО-да Вена конвенциясы 1990-шы жылдың 7-ші қазанында ғана расталып, 1991-ші жылдың 17-ші мауысымында заңды күшіне енген.

ТМД елдеріне, оның ішінде Қазақстан Республикасына заңсыз жолмен табылған ақшаны заңдастырудың бір ғана тәсілі белгілі болғаны қызықты. Олар көленкелі жолмен табылған ақшаны шет мемлекеттерге банктер және офшорлық зоналарда тіркелген серіктестіктерін пайдалану арқылы аударуымен байланысты. Осыдан, әртүрлі мемлекеттердің заңшығарушыларын салыстырмалы зерттеу, қылмыстық және нақты әрекеттерді жазалау жайлы мәселелерді шешу барысында, бөтен елдердің қателіктерін және кемшіліктерін анықтауға және ескеруге мүмкіндік беретіні жөнінде қортынды жасады.

Қылмыстық жолмен алынған табыстарды заңдастыруға қарсы әрекет жасау барысында тарихи тәжірибені пайдалана отырып келесілерді айтуға болады:

1. Ақша қаражаттарын заңдастыруымен күресудің халықаралық және шетелдік тәжірибесін қолдану, қылмыстың осындай түріне қарсы әрекет жасау бойынша ұлттық қылмыстық-құқықтық шаралар кешенін құрастыру мүмкіндігін берген.

2. Қылмыстық табыстарды заңдастыру мәселесі, соңғы жылдарда, халықаралық мәселеге айналды. Сонымен бірге, әлемдегі қылмыстық жолмен алынған табыстарды заңдастыру – экономикалық қауіпсіздіктің ғаламдық қауіп-қатеріне айналды. Осыған орай мемлекет тарапынан, осы қоғамға қауіпті әрекетпен ұлттық және халықаралық деңгейде келісе отырып күресу шараларын қолдануды талап етті.

3. Заңсыз жолмен алынған табыстарды заңдастыруға қарсы әрекет жасаудың ең бай тәжірибесі АҚШ-та, өйткені 1970-ші жылы дәл осы елде, «кір ақшаны» заңдастыруымен белсенді күрес басталды. Ресей және басқада ТМД елдері үшін ұлттық заң шығару жүйесін жетілдіруде, табыстарды заңдастырумен күресуде пайдаланылатын қылмыстық-құқықтық шараларды пайдалануда Қытай тәжірибесі өте маңызды.

4. Қылмыстық жолмен табылған ақша қаражаттарын заңдастырудың анықтамасы шет елдердің қылмыстық кодекстерінің көбінде бар, олардың бәрі мазмұны бойынша өзара ұқсас. Осы қылмыстық саралау жағдайларын түсіндіру әртүрлі жолдармен іске асырылады. Солай Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде, саралау белгісі ретінде, тек қана ұйымдастырылған қылмыстық топпен жасау емес, онымен бірге, қылмыстық бірлестіктермен жасау да бар (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 193-ші бапының 3-ші бөлігі). Керісінше, Украинаның Қылмыстық кодексі, ұйымдасқан қылмысты аса қауіпті ретінде қарастырмайды. Польшаның Қылмыстық кодексінің §5 299-ші бапында - басқа тұлғалармен келісімде әрекетті жасауын түсіндіреді.

Әдебиеттер

1. Мельникова В.Е. Глава 8. Преступления в сфере экономической деятельности. В кн.: Уголовное право РФ / Под ред. проф. Б.В. Здравомыслова. М.: Юристъ, 2000. С. 112.
2. Иванов Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним. М.: Российский Юридический издательский Дом, 1999. С. 24.
3. Бейсенов Б.С. Алкоголизм: уголовно-правовые и криминологические проблемы. М., 1981. С. 10-11.
4. Болотский Б.С. Борьба с отмыванием доходов индустрии наркоторговли в странах Содружества. М.: ООО Изд-во «Юрлиинформ», 2001. С. 113.
5. Михайлов В.И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. С. 18.